

kendisi üstlenince İbn Haldûn'un bu yönü üzerinde durmaya ve *Muḳaddime*'yi sosyolojik açıdan incelemeye karar verdiğini ifade etmiştir. 5. *el-Medînetü'l-fâzıla li'l-Fârâbî*. Üç bölüm halinde düzenlenen kitabın ilk bölümü Fârâbî'nin hayatı, eserleri ve ilmi şahsiyetine ayrılmıştır. İkinci bölümde Fârâbî'nin *Ârâ'ü ehli'l-Medîneti'l-fâzıla* adlı eserinin muhtevası ile kitapta varılan sonuçlar, dayandığı felsefi ve sosyal görüşler, eserin insanlık mirasına olan katkısı irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise kitabın içerdiği önemli dört noktaya değinilmiş, Fârâbî'nin üslûbu ve düşünce metotları ele alınmıştır.

Diğer Eserleri: *Nazariyyetün ictimâ'îyye fi'r-rıkk* (*Contribution à une théorie sociologique de l'esclavage*), *el-Farḳ beyne rıkkı'r-recül ve rıkkı'l-mer'e* (Paris 1931; bu iki eser müellifin Paris'te hazırladığı doktora çalışmasıdır), *el-İkṭisâdû's-siyâsî* (Kahire 1934), *el-Üsre ve'l-müctema'* (Kahire 1945), *el-Mes'ûliyye ve'l-cezâ'* (Kahire 1945), *Aḳdemü'l-buḥûşî'l-ictimâ'îyye 'inde ḳudemâ'l-Yûnân* (Kahire 1951), *el-Felsefetü'l-ictimâ'îyye li'bn Haldûn ve Auguste Comte* (Kahire 1955), *Ḥayâtü'l-müctema'ât* (Kahire 1958), *'İlmü'l-ma'rife* (epistemoloji, Kahire 1957), *Müşkilâtü'l-müctema'i'l-Mısrî* (Kahire 1958), *el-Verâşe ve'l-bî'e* (Kahire 1970), *Abdurrahmân b. Haldûn münşî'ü 'ilmi'l-ictimâ'* (Kahire 1975), *el-Buḥûş fi'l-İslâm ve'l-ictimâ'* (Kahire 1977), *Ḳışşatü'l-mülkiyye fi'l-âlem* (Kahire 1987), *Ḳışşatü'z-zevâc ve'l-uzûbe fi'l-âlem* (Kahire 1987), *Ġarâ'ibü'n-nuẓum ve't-teḳâlid ve'l-âdât* (I-II, Kahire, ts.), *el-Müctema'u'l-Arabî*, *el-Hünûdü'l-ḥumr*, *el-La'ib ve'l-amel*, *Ta'limât li-müderrisi'l-luġati'l-Arabiyye* (Kahire 1937), *Lemḥa fi târiḫi edebi'l-Yûnân* (Kahire 1939), *'İlmü'l-luġa* (Kahire 1944, 1984), *Neş'etü'l-luġa* (Kahire 1947), *el-yehûdiyye ve'l-yehûd* (Kahire, ts.), *ed-Dimuḳrâtiyye fi'l-İslâm*, *el-Lemḥa fi târiḫi'l-Ezher* (Kahire 1936), *el-İslâm fi nazari'l-Ġarb* (Beyrut 1953), *Beytü't-tâ'a ve't-ṭalâḳ ve te'addü'd-zzevecat fi'l-İslâm* (Kahire 1960, dizi), *eş-Şavm ve'l-uḫḫiye* (Kahire 1963, dizi), *el-Esfârü'l-muḳaddese* (Kahire 1964, 1984), *el-Müsâvât fi'l-İslâm* (Kahire 1965), *Ḥimâyetü'l-İslâm li'l-enfüs ve'l-a'râz* (Kahire 1970), *el-Mer'e fi'l-İslâm* (Kahire 1971), *Ḥuḳûḳu'l-insân fi'l-İslâm* (Kahire 1979). **Neşirleri:** İbn Haldûn, *Muḳaddime* (I-III, Kahire 1370/1951, 1401, ts., 3. bs.); İbrâhim Mustafa v.dğr., *Ḳavâ'idü'l-luġati'l-Arabiyye: en-Naḥv ve's-şarf*,

el-Me'ânî el-beyân el-bedî' (I-II, Kahire 1357-1361/1938-1942, Tâhâ Hüseyin, Ahmed el-İskenderî ve Muhammed Mehdi Allâm ile birlikte).

BİBLİYOGRAFYA :

İhsan îlâhî Zahir, *er-Reddû'l-kâfi 'alâ muġâle-ṭâtü'd-dukṭûr 'Ali 'Abdülvâhid Vâfi*, Lahor 1984, s. 2-23, ayrıca bk. tür.yer.; M. Mehdi Allâm, *el-Mecma'iyûn fi ḥamsine 'âmen*, Kahire 1406/1986, s. 218-219; M. Abdülcevvâd, *Taḳvîmü Dâri'l-ûlûm*: 1872-1947, Kahire 1410/1990, I, 250-251; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Telîmmetü'l-A'lâm*, Beyrut 1418/1998, I, 383-384; Ahmed el-Alâvine, *Zeylû'l-A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 140-141; a.mlf., *el-Tezyil ve'l-istidrâk 'alâ Mu'cemi'l-mü'ellifin*, Cidde 1423/2002, s. 217; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İlmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 188-189.

HÜSEYİN YAZICI

VAHDETÎ EFENDÎ

(bk. MEHMED ŞEVKET VAHDETÎ).

VAHDÎ EFENDÎ

(ö. 1126/1714)

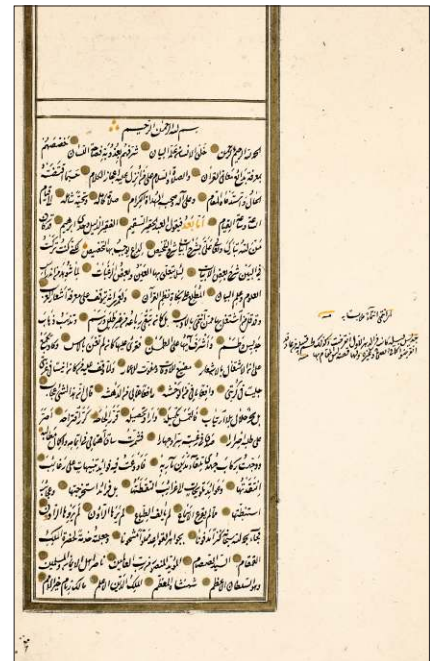
Arap dili ve edebiyatı âlimi, muhaddis, hattat ve kadî.

İbrâhim Vahdî, Bulgaristan'ın kuzey-doğusunda Varna ile Köstence arasında bulunan Hacıoğlupazarcığı (günümüzde Dobriç) kazasında doğdu. 1662-1669 yılları arasında İstanbul'da bulunan (*Terceme-i Tefsîr-i Tibyân* müellifi Ayıntâbi Mehmed Efendi'den faydalandığını belirttiğine göre 1640'lı yıllarda doğmuş olmalıdır. Babasının adı Mustafa, dedesinin adı Tursun oğlu Mehmed'dir. Hayatının büyük bir kısmını İstanbul'da (Anadolu) geçirdiğinden Rûmî nisbesiyle ve Vahdî-i Rûmî diye de tanınmıştır. "Farazî" nisbesi ise ferâiz meseleleriyle uğraşmasıyla ilişkilidir. İlk eğitimi memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul'a gitti, Abdürrahimzâde Yahyâ Efendi ile Ayıntâbi Mehmed Efendi gibi hocaların derslerine devam etti. Tahsilini tamamlayıp icâzet aldıktan sonra İstanbul medreselerinde ders okutmaya başladı ve Süleymaniye Medresesi'nde dârülhadis müderrisi olarak görev yaptı. Meşhur hattatlar arasında sayılan Vahdî Efendi ta'lik hattını, bu hat dalında "zamanın İmâd'ı" (nesta'lik üstadı Mîr İmâd, ö. 1024/1615) olarak nitelenen ve askeriyede büro şefi olarak görev yapan şair, hattat Siyâhî Ahmed Efendi'den öğrendi. Ardından Akba-ba imamı diye tanınan hattat ve bestekâr Mehmed Zaîfî Efendi'nin sülûs ve nesih meşketi (Müstakimzâde, s. 637). Şevket Rado, vefatından bir yıl önce yazdığı bir hat örneğinin özel koleksiyonunda oldu-

Ėunu belirtmektedir (*Türk Hattatları*, s. 122). Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunan eserlerinin birçoğu müellif hattını yansıtan örnekler niteliğindedir. Müderrislikte icâzet verecek düzeye ulaştınca kadılık mesleğine intisap etti ve Halep kadılığına tayin edildi. Bu görevi sırasında (yahut görevinden azledilmesinden sonra) 12 Rebîülevvel 1126 (28 Mart 1714) tarihinde vefat etti ve Eyüp Mezarlığı'na defnedildi. Türkçe, Arapça ve Farsça'nın edebiyatına vâkıf, şair tabiatlı, biyografi dalında uzman olduğu belirtilen (*Osmanlı Müellifleri*, III, 16) Vahdî Efendi'nin yazdığı eserlerin hepsi yazma halinde olup çeşitli kütüphanelerde mevcuttur.

Eserleri. Edebiyat, Belâgat. 1. *el-Mu'avvel Şerḫu ebyâti'l-Muṭavvel*. Hatîb el-Kazvinî'nin *Telḫiṣü'l-Miftâḥ*'ı üzerine Teftâzânî'nin yazdığı şerhte geçen şahid beyitlerin açıklamasına dairdir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2271, 136 varak, 1106 [1694-95] yılında yazılmış olup müellif hattıdır; nr. 2272; Manisa İl Halk Ktp., nr. 5477, müellif hayattayken yazılmıştır; Chester Beatty Library, nr. 3591). *el-Muṭavvel*'in şevâhidine dair ilk şerh olduğu belirtilen *el-Mu'avvel*'i Abdülkâdir Hüseyin Tahlû doktora tezi olarak inceleyip tahkik etmiştir (1433, Somali

Vahdî Efendi'nin *el-Mu'avvel Şerḫu ebyâti'l-Muṭavvel* adlı eserinin müellif hattı nüshasının ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2271)

Üniversitesi Kısmü'l-edebe ve'l-belâgâ). **2. et-Tanşîş fî şerhi şevâhidi't-Telhiş.** Bu eser de *Telhişü'l-Miftâh*'ın şahid beyitlerinin şerhidir (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4463; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2825, vr. 6-160; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2175; Âtîf Efendi Ktp., nr. 2343). **3. Şerhu şevâhidi mukaddimeti't-Telhiş** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2274, vr. 8-37). **4. Şerhu ebyâti şerhi't-Telhiş** (TSMK, III. Ahmed, Emanet Hazinesi, nr. 1589; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2274, vr. 1-7). **5. Mücelletü't-Tahtâvî 'alâ ebyâti mâ fi'l-Muṭavvel** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2273). **6. Şerhu ebyâti dibâceti'l-Muḥtaşar li't-Teftâzânî** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2175, vr. 109-119, müellif hattı). **7. el-Müntehab mine'l-Mü'telif ve'l-muḥte-lif min esmâ'i's-şu'arâ' (li-Ḥasan b. Bişr el-Âmidî)** (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4983; Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 439, vr. 35-60). Ârif Hikmet Kütüphanesi'ndeki nüshasında (Medine, Tarih, nr. 238) *Tezkiretü's-şu'arâ' el-müsemmat (bi)'l-Müntehab* adıyla geçmektedir. **8. Risâle fî esmâ'i ricâlî'l-Ḥamâseti'l-Başriyye li-Şadriddin el-Başrî** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 341, vr. 30-47). **9. Ebyât müntehabe mine'l-Ḥamâseti'l-Başriyye** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 341, vr. 48-89). **10. Nüzhetü'l-erib fî fihristi's-şâ'ir ve'l-edib** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2257, vr. 58-73; 1104/1692-93 tarihli nüsha müellif hattıdır). **11. el-İ'tisâm fî şerhi ebyâti'l-İşâm (Hediyyetü'l-ârifin, I, 37).** İsmâüddin el-İsferâyînî'nin *Telhişü'l-Miftâh*'ın şerhi olan *el-Aṭve*'inde geçen şahid beyitlerin şerhidir. **12. es-Sâmî 'alâ ebyâti'l-Câmî (a.g.e., a.y.).** Molla Abdurrahman-ı Câmî'nin Farsça beyitlerinin şerhidir.

Hadis, Hilve / Şemâil. 1. Tevşihu't-takvîm fî (şerhi) hilyeti'r-Resûli'l-kerim (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 506, vr. 71-87, müellif hattı; Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2072, vr. 11-33). *Şerhu hilyeti'r-Resûl* adıyla geçen ve 1104'te (1693) yazılan (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 549, vr. 6-27), yine *Hilyetü'r-Resûl* adıyla kaydedilen ve aynı tarihte kaleme alınan (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 496, vr. 1-45), *Şerhu's-şemâ'ili'n-nebeviyye* adıyla geçen ve 1113'te (1701) yazılan (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 59, vr. 1-34) eserler de aynı eser olmalıdır. **2. Nüzhetü's-şemâ'il ve züddetü'd-delâ'il** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 549, vr. 28-48; bu da 1104 [1693] tarihli

olup müellif hattıdır). **3. Muḥtaşaru Hil-yeti'r-Resûl** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 549, vr. 1-5; 1092'de [1681] yazılmış olup müellif hattıdır). *Risâle fî hilyeti'n-nebî* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2072, vr. 1-6) adlı eser de aynı olmalıdır. **4. Terceme-i Hilve-i Şerîfe** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 506, vr. 89-96, müellif hattı). *Terceme-i Hilve-i Nebî* (Süleymaniye Ktp., Şâzelî Tekkesi, nr. 157, vr. 178-198) ve *Terceme-i Hilve-i Resûl Ḥayrî'l-enâm* (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 59, vr. 37-47) adlarıyla geçenler de aynı eser olmalıdır. **5. Tuḥfetü'l-elbâb fî hilyeti'l-enbiyâ'i ve'l-aşhâb** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 506, vr. 86-91, müellif hattı; Süleymaniye Ktp., nr. 549, vr. 49-52, Lâleli, nr. 496, vr. 65-73, nr. 2072, vr. 6-10, Bağdatlı Vehbî Efendi, nr. 603, vr. 312-332). **6. Risâle fî ḥâtemi'n-nebî** (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2072, vr. 33-54). **7. el-Ebvâbü'l-mustaḥrace mine'l-Hişni'l-ḥaşîn (min kelâmi seyyidi'l-mürselin li'bni'l-Cezeri)** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3549, vr. 77-88). Hz. Peygamber'in dilinden duaları ve zikirleri ihtiva eden İbnü'l-Cezerî'nin eserinden yapılan seçmeleri kapsar. **8. Ta'liḳa 'ale'n-Nûniyye** (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4983, 99 varak). İbn Kayyim el-Cevziyye'nin hadis ehline dair manzumesinin şerhidir. **9. Mürşidü'l-hedî fî necâti ebeveyi'n-nebî (Hediyyetü'l-ârifin, I, 37).** **10. Ḥâşiye 'alâ Envârî't-tenzîl ve esrârî't-te'vîl li'l-Kâdî el-Beyzâvî.** Beyzâvî tefsiri üzerine yazılan bu ḥâşiye müellifin en hacimli eserlerindendir ve 879 varaklık bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Mihrişah Sultan, nr. 34). **11. Şerhu şevâhidi'l-Beyzâvî (a.g.e., a.y.).** **12. et-Tecrid bi-'avni'r-rabbî'l-mecid.** İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yan*'ının ihtisarı olup 1104'te (1693) tamamlanmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 2019). **13. Merzûkât (Osmanlı Müellifleri, III, 16).**

Vahdî Efendi kelâm, fıkıh, belâgat, hilve ve tasavvufa dair birçok eseri istinsah etmiş olup başlıcaları şunlardır: *Tahâvî, Risâle fî 'ilmi'l-aḳâ'id ve't-tevhîd* (Süleymaniye Ktp., Râgıb Paşa, nr. 1479); *Ebü'l-Muîn en-Nesefî, et-Temhîd fî şerhi Kava'idü't-tevhîd* (Süleymaniye Ktp., Râgıb Paşa, nr. 1479); *Mâtürîdî, Risâle fî't-tevhîd* (Süleymaniye Ktp., Râgıb Paşa, nr. 1479); *Bâbertî, Risâle fî tercihi mezhebi Ebî Ḥanîfe* (Süleymaniye Ktp., nr. 1479); *Kuhistânî, Câmî'u'r-rumûz fî şerhi'n-Nuḳâye* (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhîm Paşa, nr. 585); *Seyyid Şerîf el-Cür-cânî, Ḥâşiye 'ale'l-Muṭavvel* (Süleyma-

niye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2177); *Birgivi, Cildü'l-kulûb* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1478); *Kâdî İyâz, Hilyetü'r-Resûli'l-kerim* (tercüme) (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 348).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 2019; *Müstakimzâde, Tuḥfe*, s. 637; *Fihristü'l-Kütübḥâneti'l-Hidiviyye*, V, 28; VII, 550; *Ahlwardt, Verzeichniss*, II, 601; *Osmanlı Müellifleri*, III, 16-17; *Tüneki, Mu'cemü'l-muşannifin* (nşr. Siddik Kemâl el-Mekkî), Beyrut 1344/1925, IV, 434; *Brockelmann, GAL Suppl.*, II, 421; *İzâhu'l-meknûn*, I, 228; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 37; *Kehhâle, Mu'cemü'l-mu'elli-fîn*, I, 114; *Zirikî, el-A'lâm (Fethullah)*, VIII, 111; *Şevket Rado, Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 122; *Muhittin Serin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 1999, s. 242; *Mehmet Nermi Haskan, Eyüplü Hattatlar* (haz. Süleyman Berk), İstanbul 2004, s. 70; "İbrahim Vahdî Efendi" (www.eskieserler.com); "İbrahim Vahdî" (www.kalemguzel.org); "Eski Hattatlar, İbrahim Vahdî", www.tualim.net (30.03.2016).

İSMAİL DURMUŞ

VALANDOVA

Makedonya'da
tarihi bir kasaba.

XVI ve XVII. yüzyıllara ait Türkçe metinlerde Alavanda, daha sonra da Valandov diye geçen Valandova (Valandovo), Makedonya Cumhuriyeti'nin güneydoğusunda Yunanistan sınırına yakın bir kesimde yer alır. Verimli bir araziye sahip Valandova ovası kuzeyde Vardar vadisindeki Üsküp'ü güneydeki Selânik'e bağlayan yol üzerindeydi. Boymiya'yı Dedeli'deki Doyran'dan (Dojran / Toyran) ayıran tepeler zinciri bu yol için engel teşkil etmiyordu. Belasica dağlarının karşısındaki Rabrovo ve Kosturino köylerinden önemli bir merkez olan Ustrumca'ya uzanan yol da geçiş için kolaylık sağlıyordu. Valandova, Doyran aracılığıyla Makedonya'daki diğer büyük merkez olan Serez'le (Siroz) açık bağlantı halindeydi. Verimliliği ve ılıman iklimi dolayısıyla Valandova ovası çok eski zamanlardan beri iskâna açıktı. Ovanın güney ucunda Marvinci köyünün yanında Antik Grek ve Roma şehri Idomeni bulunuyordu. Buranın kalıntıları son yirmi otuz yılda yapılan yoğun kazılarla ortaya çıkarıldı. 1395'ten 1864 yılına kadar Boymiya nahiyesi Doyran gibi Köstendil sancağına bağlıydı ve XVII. yüzyıla kadar Ustrumca kazasının bir parçasıydı. 1864'te gerçekleştirilen vilâyet reformu sırasında Boymiya nahiyesiyle Doyran, Doyran kazası adı altında birleşti; fakat Boymiya'nın Vardar nehrinin batısına doğru uzanan, Davidovo,